

ОСЕЋАЈНО ВЕЗИВАЊЕ: ТЕОРИЈА, ИСТРАЖИВАЊА, ПРАКСА

Нада Половина (2007): *Осећајно везивање: теорија, истраживања, пракса*.
Београд: Институт за педагошка истраживања, 22 см, стр. 228.

Монографија *Осећајно везивање: теорија, истраживања, пракса* ауторке Наде Половине, у издању Института за педагошка истраживања, објављена је у библиотеци »Педагошка теорија и пракса«. Књига представља кондензовану и при томе обухватну студију која успешно интегрише, комбинује и илуструје теорију осећајног везивања, њену верификацију кроз базична и примењена емпиријска истраживања и могућности примене у школско-образовном контексту, области социјалне и здравствене заштите деце и младих. Књига садржи три дела, односно десет поглавља тематски повезаних у логичне и кохерентне целине: Теорија осећајног везивања: основни концепти и принципи; Инструменти за мерење осећајног везивања и базична истраживања и Примењена истраживања и пракса.

У оквиру првог дела ауторка нас постепено уводи у »свет« теорије осећајног везивања, упућујући нас најпре на историјско-научни контекст развоја научних парадигми у времену у коме се теорија формирала, да би нас затим течним рукописом провела кроз »причу« о развоју и настанку развојно-психолошке теорије осећајног везивања као заједничког именитеља два кључна аутора/творца, дечијег психијатра Џона Боулбија (John Bowlby) и психолога Мери Ајнсворт (Mary Ainsworth). Осврћући се паралелно на њихове индивидуалне животне путеве, који стварају услове професионалног миљеа за настанак и развој теорије, истраживања и праксе осећајног везивања, Нада Половина нам осликава преплитање историјских, личних и научних околности у којима аутори раде и стварају, што обогаћује наше разумевање контекста у коме се одвија дугорочни процес развоја теорије, која је и даље отворена за мењање и надоградњу. Детаљно су представљене фазе настанка теорије: предфаза (до 50-их година прошлог века), појављивање теорије

(1952-1954), формулисање теорије (1954-1963), консолидација теорије (1963-1980), фаза иновације (1980-1990) и актуелна фаза даљег развијања потенцијала теорије (после 1990).

Надаље, ауторка нас води дубље у домен саме теорије разјашњавајући основне концепте и принципе, наглашавајући да је основни предмет проучавања »феномен релацијског повезивања и тражења љубави, као генетски предодређеног механизма којим се преко осећања сигурности обезбеђује преживљавање. Паралелно са овим основним циљем одвија се и процес развојног обликовања личности кроз однос са фигурама осећајног везивања« (стр. 34). Кључни појмови који чине само језгро теорије међусобно се преплићу: осећајно везивање у ужем смислу (attachment), систем понашања који регулише осећајно везивање (attachment as behavioral system), радни модел (attachment working model) и образац осећајног везивања (pattern of attachment). Ауторка исцрпно презентује класификацију образаца Ајнсвортове и Боулбија: сигурна везаност, несигурно-избегавајући и несигурно-амбивалентан образац, на дечијем, као и на адолесцентном узрасту и код одраслих (придодаје се образац дезорганизованог, неразрешеног везивања). Иако се, као и у психоаналитичком становишту, интензивно баве формативним значајем односа мајка–дете, творци теорије заобилазе динамичке теорије нагона и баве се структуралним и адаптивним, циљу усмереним аспектима примарног односа. Одговоре на питања развоја – фактора, тока, сврхе промена, начина на који се одвијају промене, ступњевитост, мерљивост показатеља – по мишљењу ауторке, дају Боулби и његови следбеници концептуализујући развој осећајног везивања кроз континуиране интеракције организам–средина. Презентован је опис тока развоја према Боулбију и Вотерсу и сарадницима који се фокусирају на дечији узраст, и према Весту и Шелдон-Келеровој који су више усмерени на адолесцентни узраст и на одрасле.

Врло интересантно поглавље о развојној повезаности система осећајног везивања са другим системима понашања садржи и јасне назнаке интегративног доприноса ауторке системском сагледавању значаја које рана везаност има за формирање личности, идентитета и матрице будућих везивања. Ово поглавље има и највећу тежину у оквиру теоријског дела, када се ради о питањима које отвара и дилемама које оставља за даљу разраду. Ауторка разматра повезаност система осећајног везивања са другим важним системима који регулишу понашање, као што су она која су везана за доживљај напетости и страховања, експлоративно понашање и афилијативност. Посебан допринос редефинисању психоаналитичке мисли о осећајној везаности са мајком и системом

рода и пола дале су Ненси Чодорова и Карол Гилиган о чему ауторка компетентно и динамично извештава.

У оквиру другог дела монографије ауторка нас упознаје са инструментима за мерење осећајног везивања, наглашавајући њихову важност за научно фундаирање теорије и присутност од самих почетака њеног развоја. Посебно место има инструмент за процену обрасца осећајног везивања на дечијем и то раном узрасту (Протокол стране ситуације) који је развила Мери Ајнсворт. На предшколском узрасту користе се и друге технике и поступци – q-сортирање или пројективна игра, а за одрасле Интервју за процену осећајне везаности, који је формулисала Мери Меин, следбеница Ајнсвортове. У оквиру поглавља о базичним истраживањима I и II, прикази истраживања су концизни, илустративни, добро селектирани, не оптерећују читаоца и држе му пажњу, а воде нас кроз истраживачка открића у доменима провокативним за појединца и за породицу. Ауторка снажно наглашава важност истраживачког сегмента теорије, који се развија у два правца: провера особености самог појма и конструкција инструмената за процену. Када је реч о самом феномену осећајног везивања истраживачи су се посвећено бавили: *индивидуалним разликама* (могући утицај културолошких разлика; већа усклађеност резултата на узрасту одраслих; полом успостављене разлике у обрасцима осећајног везивања); *стабилношћу осећајног везивања током животног тока* (установљена је, али је подложна променама услед неповољних животних догађаја); *међугенерациско преношење карактеристика осећајног везивања* (постоји континуиран ток повезаности); *утицајем система осећајног везивања на различите домене човековог развоја и функционисања* (утицај на социјални, емоционални, когнитивни развој детета, односе са вршњацима и родитељима, формирање слике о себи, вредносне и моралне ставове, развој личне аутономије, савесности, животни стил у касним годинама).

Посебна пажња, како у структури монографије, тако и у истраживањима, посвећена је месту и улози осећајног везивања у родитељском, партнерском и породичном функционисању. Нови циклус базичних истраживања, после верификовања основних појмова и концепата теорије, односи се на важност поуздане породичне мреже за дететово психолошко благостање и на проширивање концепта »сигурна база« на породицу као целину. Истраживачи се баве типовима осећајне повезаности који потичу из примарне породице и њиховим преношењем (»преликавање«) на касније породичне односе. Такође, у средишту интересовања истраживача су: *партнерски однос* (могућ прелазак из несигурног у сигурни тип осећајног везивања, што може бити у вези са сазрева-

њем али и са континуираним сигурним партнерским везивањем); *однос дете–родитељ* (квалитет пренаталног осећајног везивања са нерођеним дететом); *утицај партнерског односа на обрасце осећајног везивања детета* (интеракцијска веза односа родитељ/партнер–дете разматра се у склопу развојних циклуса партнерског/брачног односа) и *функционисање у породичном систему* (тип породице и пол, родитељска сензитивност, брачна прилагођеност, образац мајка–дете, отац–дете).

Трећи део монографије уводи нас у домене примене теорије осећајног везивања, чиме се показује њена вредност »на делу«, с циљем да побољша разумевање процеса у раличитим контекстима и да унапреди ментално здравље. Примењена истраживања у школско-образовном контексту су, према речима ауторке, мањег обима и значаја и представљају поље у коме тек предстоје даља проучавања. У намери да на неки начин »премости« овај недостатак, ауторка даје свој јасан допринос области истраживања тематским мапирањем територије, односно нуди мрежу међуповезаности актера и чинилаца процеса развоја осећајне везаности током школовања. Јасно је, да после успостављања образаца осећајног везивања у оквирима односа мајка–дете, а затим и шире, у породичном систему, дете с поласком у вртић и у школу примењује постојеће и успоставља нове механизме везивања, и то с васпитачем и учитељем на првом месту. При томе су улоге родитеља и наставника јасно разграничене и о томе говоре радови Кацове, која дефинише начин везивања за фигуре из породичног и школског контекста. Значај секундарног искуства осећајне везаности (учитељ и/или наставник као фигура која пружа континуитет сигурности и подршке) може се огледати у: потенцијалу корективног деловања на лоша породична искуства, преношењу особености првог школског осећајног везивања као прототипа, на обрасце односа према школи и на стицање знања уопште. Ауторка је у даљем тексту овог поглавља издвојила још неколико истраживачких тема: утицај осећајног везивања дете–родитељ на дететово функционисање у вртићу и у школи, однос наставник–дете и адаптација детета на школску средину у светлу теорије осећајног везивања, тешкоће и поремећаји осећајног везивања и функционисање у школској средини.

У оквиру поглавља Теорија осећајног везивања у области социјалне заштите ауторка је поново систематично најавила области/теме/проблемске ситуације у којима знање о осећајном везивању доприноси разумевању контекста и начина настанка проблема, као и помоћи приликом решавања: *осећајно везивање и родитељство у условима сиромаштва* (неповољне ситуационе околности обликују родитељско понашање и сходно томе утичу на »рањивост« релација заснованих на осећајном

везивању; виша заступљеност образаца сигурног везивања у породицама средње класе; несигурно везивање је у вези са доступношћу и респонсивношћу мајке, недовољним знањем и недостатком подршке детету, родитељски напори не резултирају жељеним исходима, кумулативни ефекат неповољних услова на развој адолесцената); *занемаривање и насиље у односима родитељ–дете у светлу теорије* (последнице на развој и будуће породично и родитељско функционисање, међугенерациско преношење насиља); *проблеми деце без родитељског старања* (компензаторна улога васпитача, нема много истраживања); *проблеми усвојења и хранитељства* (проблем самовредновања, прихватање усвојитеља, конфликт лојалности између односа према биолошком родитељу и усвојитељу); *брак, развод и поверавање деце* (процеси брака и процеси развода, диференцијација и аутономија у брачном односу, у току развода и диференцирање партнерске од родитељске улоге, процес одвајања, ефекти развода на децу); *поступак бракоразводне медијације* (процена система пара/породице и промоција будуће кооперативности).

У поглављу Примена теорије осећајног везивања у области здравствене заштите ауторка поново подвлачи Боулбијев став да је адаптација здружени продукт развојне историје и текућих околности. Овај став се налази у основи тема које су релевантне за клиничку праксу: улога раних искустава у каснијој психопатологији, улога текућег контекста у развоју неприлагођеног понашања и повезаност развојних процеса и различитих образаца осећајног везивања са функционалним и дисфункционалним облицима адаптивног понашања, а које ауторка надаље разрађује. Она говори о изворима дисфункционалности и исходима везаним за ментално здравље, везама типова осећајног везивања и психопатолошких испољавања и о одбрамбеним процесима. Као домене практичне примене теорије осећајног везивања у оквиру клиничке праксе ауторка означава: превентивни и саветодавно-терапијски рад у дијадама дете–родитељ, психотерапијски рад са одраслима и породичну терапију.

У завршним разматрањима ауторка подсећа на циљеве које је имала на почетку рада на књизи, дакле, да свеобухватно прикаже теорију осећајног везивања и да покаже њене широке могућности примене у веома различитим областима деловања, што је, по нашем мишљењу, успешно и учинила. Посебну вредност сагледавамо у стилу ауторке који одликује интегративни приступ сагледавању осећајног везивања у склопу узрасних развојних и полних разлика, као и у индивидуалном, породичном и социјалном контексту, здравом и онемогућеном развојном процесу. Ауторка, излажући о једном сегменту увек има у виду и ширу, вишедимензионалну слику и контекст у коме се осећајно везива-

ње испољава/дешава/одиграва и у коме се прелама сусрет интимног и срединског (школа, породица, социјални рад, клиника). Вредност књиге сагледавамо и у томе што она на јасан, прегледан и систематизован, и при томе и занимљив начин, уз лакоћу излагања која одаје искусног аутора, целовито представља теорију и праксу осећајног везивања, на начин који их чини доступним широј стручној публици: студентима, практичарима и истраживачима, као и заинтересованој публици за тему која увек интригира и лично и професионално.

Бланка Богуновић
Институт за педагошка истраживања